

มิลินทปัญหา

- ตอนที่ ๔ -

สำหรับในตอนนี้จะเป็นตอนเริ่มเข้าเรื่องการถามปัญหากัน ก่อนที่จะเริ่มปัญหาแรกขอแนะนำ "พระพุทธศาสนาสมัยพระเจ้ามิลินท์" (เรียบเรียงโดย วศิน อินทสระ) มาให้ทราบไว้ดังนี้

๐พระพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย

พระพุทธศาสนาเจริญเฟื่องฟูขึ้นอีกครั้งหนึ่ง สมัยพระเจ้ามิลินท์ หรือ พระเจ้าเมเนันเดอร์ ซึ่งเป็นกษัตริย์เชื้อสายกรีก ที่มาปกครองอินเดียอยู่ระยะหนึ่ง ขอเล่าความย้อนต้นไปสักเล็กน้อยว่า

เมื่อ พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ยกทัพเข้ารุกรานอินเดีย และเลิกทัพกลับไปนั้น แคว้นที่ทรงตีได้แล้ว ก็โปรดให้แม่ทัพนายกองของพระองค์ปกครองดูแล ทั้งกองทหารกรีกไว้บางส่วน ฝรั่งเศสกรีกเหล่านี้ได้ตั้งเป็นอาณาจักรอิสระขึ้น

เมื่อพระเจ้าอเล็กซานเดอร์สวรรคตแล้ว อาณาจักรที่มีกำลังมาก คือ อาณาจักรซีเรีย และ อาณาจักรบาบิโลเนีย (ปัจจุบันคือ อิรัก และ อิหร่าน)

ครั้นถึง พ.ศ. ๓๙๒ พระเจ้าเมเนันเดอร์หรือที่เรียกในคัมภีร์บาลีว่า พระเจ้ามิลินท์ ยกกองทัพตีเมืองต่างๆ แฝพระราชนาจนาลงมาถึงตอนเหนือ

พระองค์เดิมทีมิได้ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ทรงขัดขวางการขยายตัวของพระพุทธศาสนาด้วยซ้ำไป เนื่องจากทรงแตกฉานวิชาไตรเพท (ของพราหมณ์) และศาสนาปรัชญาต่าง ๆ รวมทั้งพุทธศาสนาด้วย พระองค์จึงประกาศได้ว่าที่กับนักบวชในลัทธิศาสนาต่างๆ ในเรื่องศาสนาและปรัชญาปรากฏว่าไม่มีใครสู้พระองค์ได้

๐พระเจ้ามิลินท์แห่งวงศ์โยนก

ในเวลานั้น ชาวเมืองเรียกว่า "ชาวโยนก" แต่ชาวอินเดียเรียก "ยะวะนะ" หมายถึงพวกไอโอเนีย (แคว้นไอโอเนียอยู่ทางตะวันตกของเอเชียไมเนอร์) เมืองสาครนคร ตั้งอยู่ในแคว้นคันธาระ (ทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย) ดังนี้

๐มิลินทปัญหา วรรคที่ ๑

■ปัญหาที่ ๑ ถามชื่อ

ครั้งนั้น พระเจ้ามิลินท์ได้เสร็จไปหาพระนาเคนแล้ว ทรงปราศรัยพอให้เกิดความรำเริงยินดีแล้วก็ประทับนั่ง ฝ่ายพระนาเคนก็แสดงความชื่นชมยินดี ทำให้เป็นที่พอพระทัยของพระเจ้ามิลินท์

ลำดับนั้น พระองค์จึงตรัสถามปัญหาข้อแรกต่อพระนาเคนขึ้นว่า

" ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โยมประสงค์จะสนทนากับ "

พระนาเคนถวายพระพรตอบว่า

" เชิญสนทนาเถิด มหาบพิตร อาตมภาพใคร่จะฟัง "

" โยมสนทนาแล้ว ขอผู้เป็นเจ้าจงฟังเถิด "

" อาตมภาพฟังอยู่แล้ว มหาบพิตรเชิญเจรจาเถิด "

" พระผู้เป็นเจ้าได้ฟังว่าอย่างไร ? "

" ก็มหาบพิตรเจรจาว่าอย่างไร ? "

" โยมจะถามพระผู้เป็นเจ้า "

" จงถามเถิด มหาบพิตร "

" โยมถามแล้ว "

" อาตมภาพก็แก้แล้ว "

" พระผู้เป็นเจ้าแก้ว่าอย่างไร ? "

" ก็มาหอบพิตรถามว่าอย่างไร ? "

เมื่อพระเถระตอบอย่างนี้แล้ว พวกโยนกเสนาทั้ง ๕๐๐ ก็เปล่งเสียงสาธุการถวายพระนาคนาค เสน แล้วกราบทูลพระเจ้านิลินทว่า

" ข้าแต่มหाराชาเจ้า คราวนี้ของพระองค์จึงตรัสถามปัญหาต่อไปเถิด พระเจ้าข้า "

เริ่มมีปัญหามาเพราะชื่อ

ในกาลครั้งนั้น พระเจ้านิลินทจึงตรัสถามปัญหาต่อพระนาคเสนยิ่งขึ้นไปว่า

" ข้าแต่พระเจ้าเป็นเจ้า ธรรมดาผู้จะสนทนากัน เมื่อไม่รู้จักนามและโคตรของกันและกันเสียก่อน เรื่องสนทนาก็จะไม่มีขึ้นเรื่องที่พูดกันก็จักไม่มั่นคง เพราะฉะนั้นโยมจึงขอลาถามพระผู้เป็นเจ้าว่า พระผู้เป็นเจ้าชื่ออะไร ? "

พระนาคเสนตอบว่า

" ขอถวายพระพร เพื่อนพรมจรรย์ทั้งหลายเรียกอาตมาภาพว่า นาคเสน ส่วนมารดาบิดาเรียกอาตมาภาพว่า นาคเสนก็มีวีรเสนก็มี สุรเสนก็มี สีหเสนก็มี ก็แต่ว่าชื่อที่เพื่อนพรมจรรย์เรียกอาตมาภาพว่า " นาคเสน " นี้ เพียงเป็นแต่ชื่อบัญญัติขึ้น เพื่อให้เข้าใจกันได้เท่านั้น ไม่มีสัตว์บุคคลตัวตนผู้ใดจะอยู่ในชื่อนั้น "

ลำดับนั้น พระเจ้านิลินทจึงตรัสขึ้นว่า

" ขอให้ชาวโยนกทั้ง ๕๐๐ นี้และพระภิกษุสงฆ์ ๘ หมื่นองค์นี้ จงฟังถ้อยคำของข้าพเจ้าเถิด พระนาคเสนนี้กล่าวว่า เพื่อนพรมจรรย์เรียกอาตมาภาพว่า " นาคเสน " ก็แต่ว่าไม่มีสัตว์บุคคลตัวตนอันใดอยู่ในคำว่า " นาคเสน " นั้น ดังนี้ ข้าแต่พระนาคเสน ถ้าไม่มีสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาอยู่แล้ว บุคคลเหล่าใดถวายบาตร จีวร อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และวัตถุที่เก็บเก็บบ้างไปแล้ว บุญกุศลก็ต้องไม่มีแก่บุคคลเหล่านั้นนะซี ผู้ใดผู้หนึ่งคิดว่า จะฆ่าพระผู้เป็นเจ้า โทษปาณาติบาตก็เป็นอันไม่มีนะซี ถ้าบุคคลตัวตนเราเขาไม่มีอยู่แล้ว ก็ใครเล่าจะถวายจีวร อาหาร ที่อยู่ ยา และที่ใส่ยา แก่พระผู้เป็นเจ้า ใครเล่าจะบริโภคน้ำเหล้านั้น ใครเล่ารักษาศีล ใครเล่ารู้ไปในพระไตรปิฎก ใครเล่าเจริญภาวนา ใครเล่ากระทำให้แจ้งซึ่งมรรคผลนิพพาน ใครเล่ากระทำปาณาติบาต ใครเล่ากระทำอทินนาทาน ใครเล่าประพฤติกามเมสุมิฉฉาจาร ใครเล่ากล่าวมุสาวาท ใครเล่าดื่มสุราเมรัย ใครเล่ากระทำอนันตริยกรรมทั้ง ๕ เพราะฉะนั้น ถ้าสัตว์บุคคลตัวตนไม่มีแล้ว กุศลก็ต้องไม่มี อกุศลก็ต้องไม่มีผู้ทำหรือผู้ให้ทำซึ่งกรรมดีกรรมชั่วก็ต้องไม่มีผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วก็ต้องไม่มี ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ใดฆ่าพระผู้เป็นเจ้าโทษปาณาติบาตก็ไม่มีแก่ผู้ใด เมื่อถืออย่างนั้นก็เป็นอันว่าอาจารย์ของพระผู้เป็นเจ้าก็ไม่มีอุปัชฌาย์ของพระผู้เป็นเจ้าก็ไม่มี อุปสมบทของพระผู้เป็นเจ้าก็ไม่มี คำใดที่พระผู้เป็นเจ้ากล่าวไว้ว่า พวกเพื่อนพรมจรรย์เรียกอาตมาภาพว่า " นาคเสน " อะไรเป็นนาคเสนในคำนั้น เมื่อโยมถามพระผู้เป็นเจ้าอยู่อย่างนี้ พระผู้เป็นได้ยินเสียงถามอยู่หรือไม่ ? "

ถามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย

พระนาคเสนตอบว่า

" ขอถวายพระพร อาตมาภาพได้ยินเสียงถามอยู่ "

" ถ้าพระผู้เป็นเจ้าได้ยินเสียงถามอยู่ คำว่า " นาคเสน " ก็มีอยู่ในชื่อนั้นนะซี "

" ไม่มี มหาวพิตร "

" ข้าแต่พระนาคเสน ถ้าอย่างนั้นโยมขอถามต่อไปว่า ผมของพระผู้เป็นเจ้าหรือ...เป็นนาคเสน ? "

" ไม่ใช่ มหาวพิตร "

" ขนหรือ...เป็นนาคเสน ? "

" ไม่ใช่ "

" เล็บหรือ...เป็นนาคเสน ? "

" ไม่ใช่ "

" ฟันหรือ...เป็นนาคเสน ? "

" ไม่ใช่ "

" หน้หรือ...เป็นนาคเสน ? "

" ไม่ใช่ "

" เนื้อหรือ...เป็นนาคเสน ? "

" ไม่ใช่ "

" เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไขใหญ่ ไขน้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ น้ำ "

มูตร สมองค์พระ เหล่านี้ได้อย่างใดอย่างหนึ่งหรือ...เป็นนาคเสน ? "

" ไม่ใช่ มหาบพิตร "

" ถ้าอย่างนั้น รูป หรือเวทนา หรือสัญญาสังขาร วิญญาณ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือ...เป็นนาคเสน ? "

" ไม่ใช่ มหาบพิตร "

" ถ้าอย่างนั้น จักขุธาตุและรูปธาตุโสธธาตุและสัทธาตุ ฆานธาตุและคันธธาตุชีวหาธาตุและรสธาตุ กายธาตุและโผฏฐัพพธาตุ มโนธาตุ เหล่านี้ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือ...เป็นนาคเสน ? "

" ไม่ใช่ มหาบพิตร "

" ถ้าอย่างนั้น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณหรือ...เป็นนาคเสน ? "

" ไม่ใช่ มหาบพิตร "

" ถ้าอย่างนั้น สิ่งทีนอกจาก รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณหรือ...เป็นนาคเสน ? "

" ไม่ใช่ มหาบพิตร "

" ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เมื่อโยมถามพระผู้เป็นเจ้าอยู่ ก็ได้ความว่าอะไรเป็นนาคเสน เป็นอันว่า พระผู้เป็นเจ้าพูดเหลวและเหลวพูดมั่ววาท "

พระนาคเสน กล่าวแก้ด้วยราชรถ

เมื่อพระเจ้ามิลินท์ตรัสอย่างนี้แล้ว พระนาคเสนองค์อรหันต์ ผู้สำเร็จปฏิสัมภิทาญาณ ผู้ได้อบรมเมตตามาแล้ว จึงนั่งพิจารณาซึ่งวาระจิตของพระเจ้ามิลินท์อยู่สักครู่หนึ่งแล้วจึงกล่าวขึ้นว่า

" มหาบพิตรเป็นผู้มีความสุขมาแต่กำเนิด มหาบพิตรได้เสด็จออกจากพระนครในเวลา ร้อนเที่ยงวันอย่างนี้ มาหาอาตมภาพได้เสด็จมาด้วยพระบาท ก้อนกรวดเห็นจะถูกพระบาทให้ ทรงเจ็บปวด พระกายของพระองค์เห็นจะทรงลำบากพระหทัยของพระองค์เห็นจะเร่าร้อน ความรู้สึกทางพระวรกายของพระองค์ เห็นจะประกอบกับทุกข์เป็นแน่ เพราะเหตุไรอาตมภาพ จึงว่าอย่างนี้ เพราะเหตุว่า มหาบพิตรมีพระหทัยดร้าย ได้ตรัสพระวาจาดร้าย มหาบพิตรคงได้ เสวยทุกขเวทนาแรงกล้า อาตมาจึงขอลถามว่า มหาบพิตรเสด็จมาด้วยพระบาท หรือด้วยราช พาหนะอย่างไร ? " พระเจ้ามิลินท์จึงตรัสตอบว่า

" ข้าแต่พระนาคเสน โยมไม่ได้มาด้วยเท้า โยมมาด้วยรถต่างหาก "

พระนาคเสนเถระจึงกล่าวประกาศขึ้นว่า

" ขอพวกโยนกทั้ง ๕๐๐ กับพระภิกษุ ๘ หมื่นองค์นี้ จงฟังถ้อยคำของข้าพเจ้า คือพระ เจ้ามิลินท์นี้ได้ตรัสบอกไว้ว่า เสด็จมาด้วยรถ ข้าพเจ้าจะขอลถามพระเจ้ามิลินท์ต่อไป " กล่าวดังนี้ แล้ว จึงถามว่า

" มหาบพิตรตรัสว่า เสด็จมาด้วยรถจริงหรือ ? " พระเจ้ามิลินท์ตรัสตอบว่า

" เออ...ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โยมว่ามาด้วยรถจริง " พระเถระจึงซักถามต่อไปว่า

" ถ้ามหาบพิตรเสด็จมาด้วยรถจริงแล้วขอจงตรัสบอกอาตมภาพเถิดว่า งอนรถหรือ... เป็นรถ ? "

" ไม่ใช่ พระผู้เป็นเจ้า "

" ถ้าอย่างนั้น เพลารถหรือ...เป็นรถ ? "

" ไม่ใช่ "

" ถ้าอย่างนั้น รถมีอยู่ในเพลารถหรือ ? "

" ไม่ใช่ "

" ถ้าอย่างนั้น ล้อรถหรือ...เป็นรถ ? "

" ไม่ใช่ "

" ถ้าอย่างนั้น รถมีอยู่ในล้อรถหรือ ? "

" ไม่ใช่ "

" ถ้าอย่างนั้น ไม้ค้ำรถหรือ...เป็นรถ ? "

" ไม่ใช่ "

" ถ้าอย่างนั้น กงรถหรือ...เป็นรถ ? "

" ไม่ใช่ "

" ถ้าอย่างนั้น เชือกหรือ...เป็นรถ ? "

" ไม่ใช่ "

" ถ้าอย่างนั้น รถมีอยู่ในเชือกหรือ ? "

" ไม่ใช่ "

" ถ้าอย่างนั้น คันปฏึกหรือ...เป็นรถ ? "

" ไม่ใช่ "

" ถ้าอย่างนั้น รถมีอยู่ในคันปฏึกหรือ ? "

" ไม่ใช่ "

"ถ้าอย่างนั้น แอกรถหรือ...เป็นรถ ? "

" ไม่ใช่ "

"ถ้าอย่างนั้น รถมีอยู่ในแอกรถหรือ ? "

" ไม่ใช่ "

" ขอถวายพระพร อาตมภาพไม่เล็งเห็นว่า สิ่งใดเป็นรถเลย เป็นอันว่ารถไม่มี เป็นอันว่า มหาบพิตรตรัสเหล่าเหล่าเหล่าเหล่า มหาบพิตรเป็นพระราชผู้เลิศในชมพูทวีปนี้ เหตุไร มหาบพิตรจึงตรัสเหล่าเหล่าเหล่าเหล่าอย่างนี้ ? "

เมื่อพระเถระกล่าวอย่างนี้แล้ว พวกโยนกข้าราชการบริพารทั้ง ๕๐๐ นั้น ก็พากันเปล่งเสียง สาธุการขึ้นแก่พระนาคเสนเถระแล้วกราบทูลพระเจ้านิลินท์ขึ้นว่า

" ขอมหาราชเจ้าจงทรงแก้ไขไปเถิดพระเจ้าข้า "

พระเจ้านิลินท์จึงตรัสขึ้นว่า

" ข้าแต่พระนาคเสน โยมไม่ได้พูดเหล่าเหล่าเหล่าเหล่า การที่เรียกว่ารถนี้เพราะ อาศัยเครื่องประกอบรถทั้งปวง คือ ฆอนรถ เพลารถ ล้อรถ ไม้ค้ำรถ กงรถ เชือกขั้รถ เหล็ก ปลูก ตลอดถึงแอกรถ มีอยู่พร้อม จึงเรียกว่ารถได้ "

พระเถระจึงกล่าวว่า

" ถูกแล้ว มหาบพิตร ข้อที่อาตมภาพได้ชื่อว่า " นาคเสน " ก็เพราะอาศัยเครื่อง ประกอบด้วยอวัยวะทุกอย่าง คือ อากา ๓๒ มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น อันจำแนกแจกออกไปเป็นชั้นๆ ชาติอายุตนะทั้งปวง ข้อนี้ถูกตามถ้อยคำของ นางปฐาจารา ภิกษุณี ผู้เป็นพระอรหันต์ กล่าวขึ้นในที่เฉพาะพระพักตร์ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

" อันที่เรียกว่ารถ เพราะประกอบด้วยเครื่องรถทั้งปวงฉันใด เมื่อชั้นทั้งหลายมีอยู่ก็ สมมุติเรียกกันว่าเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขาคันนั้น " ดังนี้ ขอถวายพระพร "

พระเจ้านิลินท์ทรงฟังแก้ปัญหาลง นำพระทัยของพระบาทท้าวเธอปริดาปราโมทย์ ออกพระโอษฐ์ตรัสขอสำธการว่า

" สาธุ..พระผู้เป็นเจ้าช่างแก้ปัญหาได้อย่างน่าอัศจรรย์ กล่าวปัญหาเปรียบเทียบอุปมา ด้วยปฏิภาณอันวิจิตรยิ่ง ให้คนทั้งหลายคิดเห็นกระจ่างแจ้งถูกต้องดีแท้ ถ้าพระพุทธรองค์ยัง ทรงพระชนม์อยู่ ก็จะต้องทรงสาธุการเป็นแน่ "

■ ปัญหาที่ ๒ ถามพรรษา

ครั้งนั้นพระเจ้านิลินท์ได้ตรัสถามอรรถปัญหาลับไปว่า

" ข้าแต่พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้ามีพรรษาเท่าไร ? " พระนาคเสนตอบว่า

" อาตมภาพมีพรรษาได้ ๗ พรรษาแล้ว "

" ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า คำว่า " ๗ พรรษา " นั้น นับตัวพระผู้เป็นเจ้าด้วยหรือ...หรือว่านับ แต่ปีเท่านั้น? "

อุปมาเงาในแก้วน้ำ

ก็ในคราวนั้น เงาของพระเจ้านิลินท์ผู้ทรงประทับด้วยเครื่องประดับทั้งปวงนั้น ได้ปรากฏลง ไปที่พระเต้าแก้ว อันเต็มไปด้วยน้ำ พระนาคเสนได้เห็นแล้ว จึงถามขึ้นว่า

" มหาบพิตรเป็นพระราช หรือว่าเงาที่ปรากฏอยู่ในพระเต้าแก้วนี้เป็นพระราช ? "

" ข้าแต่พระนาคเสน เงาไม่ใช่พระราชโยมต่างหากเป็นพระราช แต่เงาก็มีอยู่เพราะ อาศัยโยม "

" เงาที่มีขึ้นเพราะอาศัยพระองค์ฉันใดการนับพรรษาก็ ๗ เพราะอาศัยอาตมาก็มีขึ้นฉัน นั้น ขอถวายพระพร "

" น่าอัศจรรย์ พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้าได้แก้ปัญหาปฏิภาณอันวิจิตรยิ่งถูกต้องดีแล้ว "

■ ปัญหาที่ ๓ ถามลองปัญญา

พระเจ้านิลินท์ตรัสถามขึ้นอีกว่า

" ข้าแต่พระนาคเสน บรรพชาที่มีประโยชน์ อย่างไร อะไรคือจุดมุ่งหมายสูงสุดในการ บรรพชาของพระผู้เป็นเจ้า ? "

พระเถระตอบว่า " บรรพชาของอาตมภาพนั้น เป็นประโยชน์เพื่อการดับทุกข์ให้สิ้นไป แล้วมิให้ทุกข์อื่นบังเกิดขึ้นได้ อีกประการหนึ่ง บรรพชಾಯ่อมให้สำเร็จประโยชน์แก่เทพยดาและ มนุษย์ทั้งหลาย "

สนทนาอย่างบัณฑิตหรืออย่างโจร

พระเจ้ากรุงสาคลนครได้ทรงฟังพระนาคเสนเฉลยปัญหาได้กระจ่างแจ้ง ก็มีได้มีทางที่จะ ชักไขว้ จึงหันเหถามปัญหาอื่นอีกว่า

" ข้าแต่พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้าจะสนทนากับโยมต่อไปได้หรือไม่ "

พระนาคเสนตอบว่า

" ถ้ามหาบพิตรจะสนทนาคตามเยี่ยงอย่างบัณฑิต อาตมภาพก็จะสนทนากับมหาบพิตร ได้ ถ้ามหาบพิตรจะสนทนาคตามเยี่ยงอย่างของพระราชา อาตมาก็จะสนทนาด้วยไม่ได้ "

" บัณฑิตทั้งหลายสนทนากันอย่างไร ? "

" อ้อ...ธรรมดาว่าบัณฑิตที่สนทนากันย่อมเจรจาชมเชยกันได้ แก้วได้ รับได้ ปฏิเสธได้ ผูกได้ แก้วได้ บัณฑิตทั้งหลายไม่โกรธ บัณฑิตทั้งหลายสนทนากันอย่างนี้แหละมหาบพิตร "

" ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พระราชาทั้งหลายสนทนากันอย่างไร ? "

" ขอถวายพระพร พระราชาทั้งหลายทรงรับสั่งสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไปแล้ว ผู้ใดไม่ทำตาม ก็ทรงรับสั่งให้ลงโทษผู้นั้นทันที พระราชาทั้งหลายสนทนากันอย่างนี้แหละ มหาบพิตร "

" ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โยมจะสนทนาคตามเยี่ยงอย่างบัณฑิต จักไม่สนทนาคตาม เยี่ยงอย่างของพระราชา ขอพระเป็นเจ้า จงเบาใจเถิด พระผู้เป็นเจ้าสนทนาคกับภิกษุณี หรือ สามเณร อุบาสก คนรักษาอารามฉันใด ของจงสนทนาคกับโยมฉันนั้น อย่ากลัวเลย "

" ดีแล้ว มหาบพิตร "

พระเถระแสดงความยินดีอย่างนี้แล้วพระราชาจึงตรัสต่อไปว่า

" ข้าแต่พระนาคเสน โยมจักถามพระผู้เป็นเจ้า "

" เชิญถามเถิด มหาบพิตร "

" โยมถามแล้ว พระผู้เป็นเจ้า "

" อาตมภาพแก่แล้ว มหาบพิตร "

" พระผู้เป็นเจ้าแก่ได้อย่างไร ? "

" ก็มหาบพิตรตรัสถามว่าอย่างไร ? "

(พระเจ้ามิลินทได้ถามปัญหาเช่นนี้ หวังจะลองปัญญาพระนาคเสนว่า จะเขลาหรือฉลาด ยั่งยืนอยู่ไม่ครั้นคร้ามหรือประการใดเท่านั้น)

ในวันแรกนี้ พระเจ้ามิลินทได้ตรัสถามปัญหา ๓ ข้อ คือ ถามชื่อ ๑ ถามพรรษา ๑ ถามเพื่อ ทดลองสติปัญญาของพระเถระ ๑

นิมนต์พระนาคเสนไปในวัง

ลำดับนั้น พระเจ้ามิลินททรงดำริว่าพระภิกษุองค์นี้เป็นบัณฑิต สามารถสนทนาคกับเราได้ สิ่ง ที่เราควรถามมีอยู่มาก สิ่งที่เรายังไม่ได้ถามก็มีอยู่เป็นอันมาก แต่เวลานี้ดวงสุริยะกำลังจะลัน แสงแล้ว พรุ่งนี้เกิดเราจึงจะสนทนาคกันในวัง

ครั้นทรงดำริอย่างนี้แล้ว จึงตรัสสั่งเทวมนิตยอำมาตย์ว่า

" นี่แน่ะ เทวมนิตยะ จะอาราธนาพระผู้เป็นเจ้าว่า พรุ่งนี้จักมีการสนทนาคกันในวัง "

ตรัสสั่งดังนี้แล้ว ก็เสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับขึ้นทรงม้าพระที่นั่ง แล้วทรงพิมพาไปว่า " นาค เสน... นาคเสน..." ดังนี้

ฝ่ายเทวมนิตยอำมาตย์ก็อาราธนาพระนาคเสนว่า

" ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พระราชาตรัสสั่งว่า พรุ่งนี้จักมีการสนทนาคในพระราชวัง "

พระเถระก็แสดงความยินดีตอบว่า

" ดีแล้ว "

พล่่วงรাত্রีนัน เนมิตติยอำมาตย์ อันตกายอำมาตย์ มังกรอำมาตย์ สัพพทินอำมาตย์ ก็พร้อมกันเข้าทูลถามพระเจ้านามินท์ว่า

" ข้าแต่มหาราชเจ้า จะโปรดให้พระนาคเสนเข้ามาได้หรือยัง พระเจ้าข้า ? "

พระราชธาตรัสตอบว่า

" ให้เข้ามาได้แล้ว "

" จะโปรดให้เข้ามากับพระภิกษุสักเท่าไรพระเจ้าข้า ? "

" ต้องการมากับภิกษุเท่าใด ก็จงมากับภิกษุเท่านั้น "

สัพพทินอำมาตย์ได้กราบทูลขึ้นเป็นครั้งที่ ๒ ว่า

" ข้าแต่มหาราชเจ้า จะโปรดให้พระนาคเสนมากับพระภิกษุสัก ๑๐ รูป จะได้หรือไม่ ? "

พระองค์ตรัสตอบว่า

" พระนาคเสนต้องการจะมากับพระภิกษุเท่าใด ก็จงมากับพระภิกษุเท่านั้นเถิด "

จึงทูลถามขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๓ ว่า

" จะโปรดให้พระนาคเสนมากับพระภิกษุสัก ๑๐ รูป ได้หรือไม่ ? "

พระเจ้านามินท์จึงตรัสว่า

" เราพูดอย่างไม่ให้สงสัยแล้วว่า พระนาคเสนต้องการจะมากับพระภิกษุเท่าใดจงมากับพระภิกษุเท่านั้น เราได้สั่งเป็นคำขาดลงไปแล้ว เราไม่มีอาหารพอจะถวายพระภิกษุทั้งหลาย หรือ ? "

เมื่อตรัสอย่างนี้แล้ว สัพพทินอำมาตย์ก็เก้อ ลำดับนั้น อำมาตย์ทั้ง ๔ จึงพากันออกไปหาพระนาคเสน กราบเรียนให้ทราบ

" ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พระเจ้านามินท์ตรัสสั่งว่า พระผู้เป็นเจ้าต้องการจะเข้าไปในพระราชวังกับพระภิกษุเท่าใด ก็ขอให้เข้าไปได้เท่านั้นไม่มีกำหนด "

■ ปัญหาที่ ๔ ปัญหาของอันตกายอำมาตย์

เช้าวันหนึ่ง พระนาคเสนก็นุ่งสบงทรงจีวรมือสะพายบาตร แล้วเข้าไปสู่สาครนครกับพระภิกษุ ๘ หมื่นองค์ เวลาเดินมาตามทางนั้น อันตกายอำมาตย์ถามขึ้นว่า

" ข้าแต่พระนาคเสน ท่านได้บอกไว้ว่าเราชื่อ " นาคเสน " ดังนี้ แต่กล่าวว่าไม่มีสิ่งใดเป็นนาคเสน ข้อนี้ข้าพเจ้ายังสงสัยอยู่ ? "

พระเถระจึงถามว่า

" เธอเข้าใจว่า มีอะไรเป็นนาคเสน อยู่ในคำว่า " นาคเสน " อย่างนั้นหรือ ? "

" ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ลมหายใจอันเข้าไปและออกมา นี้แหละ..เป็นนาคเสน "

" ถ้าลมนั้นออกไปแล้วไม่กลับเข้ามา ผู้นั้นจะเป็นอยู่ได้หรือ ? "

" เป็นอยู่ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า " อุปมาพวกเป่าสังข์

" ถ้าอย่างนั้นเราขอถามว่า ธรรมดาพวกเป่าสังข์ ย่อมพากันเป่าสังข์ ลมของพวกเขากลับเข้าไปอีกหรือไม่ ? "

" ไม่กลับ พระผู้เป็นเจ้า "

" ก็ถ้าอย่างนั้น เพราะเหตุไรพวกนั้นจึงไม่ตาย พวกช่างทองก็พากันเป่ากลองประสานทอง ลมของเขากลับเข้าไปอีกหรือไม่ ? "

" ไม่กลับเข้าไปอีก พระผู้เป็นเจ้า "

" พวกเป่าปี่ก็พากันเป่าปี่ ลมของพวกเขากลับเข้าไปอีกหรือไม่ ? "

" ไม่กลับ พระผู้เป็นเจ้า "

" ถ้าอย่างนั้น เหตุไรพวกนั้นจึงไม่ตาย ? "

" ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้าไม่อาจสนทนากับท่านได้แล้ว ขอท่านจงไขข้อความนี้ให้ข้าพเจ้าเข้าใจด้วยเถิด "

พระเถระจึงแก้ไขว่า

" อันลมหายใจออกหายใจเข้านั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่มิชัวิต (คือคนและสัตว์) แต่เป็น กายสังขาร (คือเป็นเครื่องช่วยให้ชีวิตทรงอยู่) ต่างหาก "

" ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า กายสังขารตั้งอยู่ในอะไร ? "

" กายสังขารตั้งอยู่ใน " ชันธ " (คือร่างกาย) "

ครั้งได้ฟังดังนั้น ก็มีจิตเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา อันตกายอำมาตย์จึงได้ประกาศตนเป็นอุบาสก ขอนับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง ดังนี้

■ ปัญหาที่ ๕ ถามเรื่องบรรพชา

ครั้งนั้น พระนาคเสนเถระก็ได้เข้าไปสู่พระราชนิเวศน์ของพระเจ้ามิลินท์ ขึ้นสู่ปราสาทแล้ว นั่งลงบนอาสนะที่เขาจัดไว้ พระเจ้ามิลินท์ก็ทรงเล็งดูพระภิกษุสงฆ์ด้วยพระองค์เอง เสร็จแล้ว จึงถวายผ้าไตรจีวร

ครั้งพระนาคเสนครองไตรจีวรแล้ว พระเจ้ามิลินท์จึงตรัสขึ้นว่า

" ขอให้พระผู้เป็นเจ้านาคเสน จงนั่งอยู่ที่นี่กับพระภิกษุ ๑๐ รูป พระภิกษุผู้เฒ่าผู้แก่มากนั้น ขอนิมนต์กลับไปก่อน "

เมื่อพระนาคเสนฉันภัตตาหารเช้าเสร็จแล้ว พระเจ้ามิลินท์จึงตรัสขึ้นว่า

" ข้าแต่พระนาคเสน เราจะสนทนากันด้วยสิ่งใดดี ? "

" ขอถวายพระพร เราต้องการด้วยสิ่งที่เป็นประโยชน์ ขอจงสนทนาด้วยสิ่งที่เป็นประโยชน์เถิด "

" ข้าแต่พระนาคเสน บรรพชามีประโยชน์อย่างไร อะไรเป็นประโยชน์สูงสุดของพระผู้เป็นเจ้า ? "

" ขอถวายพระพร บรรพชานี้เพื่อจะให้พ้นจากความทุกข์ คือเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีก การเข้าสู่พระนิพพานเป็นประโยชน์อย่างสูงสุดของอาตมา "

" ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า บุคคลทั้งหลายบรรพชา เพื่อทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานทั้งนั้น ? " เหตุของผู้บวช

" ขอถวายพระพร มหาบพิตรพระราชสมภาร คนทั้งหลายไม่ใช่บวชเพื่อพระนิพพานด้วยกันทั้งสิ้น คือ บางพวกก็บวชหนีราชภัย (พระราชาเบียดเบียนใช้สอย) บางพวกก็บวชหนีโจรภัย บางพวกก็บวชเพื่อคล้อยตามพระราช บ้างพวกก็บวชเพื่อหนีหนี้สิน บ้างพวกก็บวชเพื่อยศศักดิ์ บ้างพวกก็บวชเพื่อเลี้ยงชีวิต บ้างพวกก็บวชด้วยความกลัวภัย บุคคลเหล่าใดบวชโดยชอบ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่า บวชเพื่อพระนิพพาน ขอถวายพระพร " พระเจ้ามิลินท์ทรงซักถามต่อไปว่า " ก็พระผู้เป็นเจ้าเล่า บวชเพื่อพระนิพพานหรือ ? " พระเถระตอบว่า " อาตมภาพบวชแต่ยังเป็นเด็ก ยังไม่รู้เรื่องราวบวชเพื่อพระนิพพานนี้ ก็แต่ว่าอาตมาคิดว่า พระสมณะที่เป็นศาสดาบุรพพุทธชินโรสเหล่านั้นเป็นบัณฑิต จักต้องให้อาตมาศึกษา อาตมาภาพได้รับการศึกษาแล้ว จึงรู้เห็นว่าบวชเพื่อพระนิพพานนี้ "

" พระผู้เป็นเจ้า แก่ถูกต้องดีแล้ว "

■ ปัญหาที่ ๖ ถามเรื่องปฏิสนธิ (เกิด)

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

" ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ที่ตายไปแล้วจะไม่กลับมาเกิดอีกมีหรือไม่ ? "

พระนาคเสนตอบว่า

" คนบางจำพวกก็กลับมาเกิดอีก บางจำพวกก็ไม่กลับมาเกิดอีก "

" ใครกลับมาเกิดอีก ใครไม่กลับมาเกิดอีก ? "

" ผู้มีกิเลส ยังกลับมาเกิดอีก ส่วนผู้ไม่มีกิเลส ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก "

" ก็พระผู้เป็นเจ้าเล่า จะกลับมาเกิดอีกหรือไม่ ? "

" ถ้าอาตมาภาพยังมีอุปาทาน คือการยึดถืออยู่ ก็จักกลับมาเกิด ถ้าอาตมาภาพไม่มีการยึดถือแล้ว ก็จักไม่กลับมาเกิดอีก "

" ถูกแล้ว พระผู้เป็นเจ้า "

■ ปัญหาที่ ๗ ถามเรื่องมนสิการ (การกำหนดจิต)

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

" ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ใดไม่เกิดอีกผู้นั้นย่อมไม่เกิดอีกด้วย โยนิโสมนสิการ (คือการกำหนดจิตด้วยอุบายที่ชอบธรรม) ไม่ใช่หรือ ? "

พระเถระตอบว่า

" ขอถวายพระพร บุคคลไม่เกิดอีกด้วย โยนิโสมนสิการ คือด้วย ปัญญา และด้วย กุศลธรรมอื่น ๆ "

" ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โยนิโสมนสิการ กับ ปัญญา เป็นอันเดียวกันหรืออย่างไร ? "

" ไม่ใช่อย่างเดียวกัน คือ โยนิโสมนสิการ ก็อย่างหนึ่ง ปัญญา ก็อย่างหนึ่ง แพะ แกะ สัตว์เลี้ยง กระบือ อูฐ โค ลา เหล่าใดมีมนสิการ แต่ปัญญาย่อมไม่มีแก่สัตว์เหล่านั้นขอถวาย พระพร "

" ชอบแล้ว พระนาคนเสน "

■ ปัญหาที่ ๘ ถามลักษณะมนสิการ

พระเจ้ามีลีนทตรัสถามต่อไปว่า

" ข้าแต่พระนาคนเสน มนสิการ มีลักษณะอย่างไร ปัญญา มีลักษณะอย่างไร ? "

พระนาคนเสนตอบว่า

" มหาราชะ มนสิการ มีความ อุดสาหะ เป็นลักษณะ และมีการ ถือไว้ เป็นลักษณะ ส่วน ปัญญา มีการ ตัด เป็นลักษณะ "

" ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า มนสิการ มีการถือไว้เป็นลักษณะอย่างไร ปัญญา มีการตัดเป็น ลักษณะอย่างไร ขอจงอุปมาให้แจ่มด้วย ? "

อุปมาคนเกี่ยวข้าว

" มหาบพิตรทรงรู้จักวิธีเกี่ยวข้าวบ้างไหม ? "

" อ้อ...รู้จัก พระผู้เป็นเจ้า "

" วิธีเกี่ยวข้าว นั่นคืออย่างไร ? "

" ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า คือคนจับกอข้าวด้วยมือข้างซ้าย แล้วเอาเคียวตัดให้ขาดด้วยมือ ข้างขวา "

" มหาราชะ ข้อนี้มีอุปมาฉันใด คือ พระโยคาวจรถือไว้ซึ่ง มนสิการ คือกิเลสอันมีในใจ ของตนแล้ว ก็ตัดด้วย ปัญญา ฉะนั้น มนสิการ มีลักษณะถือไว้ ปัญญา มีลักษณะตัด อย่างนั้น แลขอถวายพระพร "

" ถูกดีแล้ว พระนาคนเสน "

► อธิบาย

คำว่า **มนสิการ มีลักษณะ ถือไว้** หมายถึงการกำหนดจิต พิจารณา ขั้น ๕ คือร่างกายว่ามีสภาพเป็นอย่างไร

ส่วน **ปัญญา มีลักษณะ ตัด** หมายถึงยอมรับนับถือกฎธรรมดว่า ร่างกายมีสภาพเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา **ไม่ยึดถือว่า " มัน เป็นเราเป็นของเรา "** ดังนี้

■ ปัญหาที่ ๙ ถามลักษณะศีล

พระเจ้ามีลีนทตรัสถามว่า

" ข้าแต่พระนาคนเสน พระผู้เป็นเจ้าได้กล่าวไว้ในข้อก่อน (ปัญหาที่ ๗) ว่า บุคคลไม่ เกิดอีกด้วยได้กระทำ กุศลธรรมเหล่านี้ไว้ โยมยังไม่เข้าใจ จึงขอถามว่า ธรรมเหล่านี้... เป็นกุศลธรรมเหล่านั้น ? "

พระเถระตอบว่า

" มหาราชะ ศีล ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เหล่านี้แหละ เป็นกุศลธรรมเหล่านั้น "

" ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ศีล มีลักษณะอย่างไร ? "

" มหาราชะ ศีล มีการ เป็นที่ตั้ง เป็นลักษณะ คือ ศีล เป็นที่ตั้งแห่งกุศลธรรมทั้งปวง อันได้แก่ อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ สติปัญญา สัมมปธาน อิทธิบาท ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ กุศลธรรมทั้งปวงของผู้ตั้งอยู่ในศีลแล้วไม่เสื่อม "

" ขอพระผู้เป็นเจ้าโปรดอุปมา "

" มหาราชะ อันดันไม้ใบหญ้าทั้งสิ้น ได้อาศัยแผ่นดิน ตั้งอยู่ในแผ่นดินแล้ว จึงเจริญงอกงามขึ้นฉันใด พระโยคาวจรได้อาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว จึงทำให้เกิด อินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ขึ้นได้ ฉันนั้น "

" โปรดอุปมาให้ยิ่งขึ้นไป "

" มหาราชะ การงานทั้งสิ้นที่ทาบอบกต่องอาศัยแผ่นดินตั้งอยู่ในแผ่นดิน จึงทำได้ฉันใด พระโยคาวจรก็อาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว จึงทำให้เกิดอินทรีย์ ๕ ขึ้นได้ ฉันนั้น "

" โปรดอุปมาให้ยิ่งขึ้นไปอีก "

" มหาราชะ บุรุษที่เป็นนักกระโดดโลดเต้น ประสงค์จะแสดงศิลปะ ก็ให้คนถากพื้นดินให้ปราศจากก้อนหินก้อนกรวด ทำให้สม่ำเสมอดีแล้ว จึงแสดงศิลปะบนพื้นดินนั้นได้ ฉันใด พระโยคาวจรก็อาศัยศีลตั้งอยู่ในศีลแล้ว จึงทำให้เกิดอินทรีย์ ๕ ขึ้นได้ ฉันนั้น "

" นิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นกว่านี้ "

" มหาราชะ นายช่างประสงค์จะสร้างเมืองให้ปราบพื้นที่จนหมดเลี่ยนหนามหลักดอก ทำพื้นที่ให้สม่ำเสมอดีแล้ว จึงกะถนนต่าง ๆ มีถนน ๔ แพร่ง ๓ แพร่ง เป็นต้น ไว้ภายในกำแพง แล้วจึงสร้างเมืองลง ฉันใด พระโยคาวจรก็อาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว จึงทำให้เกิดอินทรีย์ ๕ ขึ้นได้ ฉันนั้น "

" ขอจงอุปมาให้ยิ่งขึ้นกว่านี้อีก "

" มหาราชะ พลรบผู้เข้าสู่สงคราม ตั้งมั่นอยู่ในพื้นที่อันเสมอดี กระทำพื้นที่ให้เสมอดีแล้ว จึงกระทำสงคราม ก็จักได้ชัยชนะใหญ่ในไม่ช้าฉันใด พระโยคาวจรก็อาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว จึงทำให้เกิดอินทรีย์ ๕ ให้เกิดได้ ฉันนั้น ข้อนี้ สมกับที่สมเด็จพระภควันต์บรมศาสดาตรัสไว้ว่า " ภิกษุผู้มีความเพียรรู้จักรักษาตัว มีปัญญาตั้งอยู่ในศีลแล้ว ทำจิตและปัญญาให้เกิดขึ้น ย่อมสะสมซึ่งความรุ่งเรืองอันนี้ได้ ศีลนี้เป็นที่ตั้งแห่งกุศลธรรมทั้งหลายเหมือนกับพื้นธรณี อันเป็นที่อาศัยแห่งสัตว์ทั้งหลาย ศีลนี้เป็นรากเหง้าในการทำกุศลให้เจริญขึ้น ศีลนี้เป็นหัวหน้าในศาสนาขององค์สมเด็จพระชินสีห์ทั้งปวง " กองศีลอันดี ได้แก่ พระปาฏิโมกข์ ขอถวายพระพร "

" ชอบแล้ว พระนาคนเสน "